

Druhá kapitola

NA TENKÉM LEDĚ MEZINÁRODNÍ POLITIKY

2.1 POSTAVENÍ RAKOUSKA V POSTVERSAILLESKÉM SYSTÉMU (1919–1929)

Poválečné uspořádání doznalo brzy velmi významných trhlin. Spojené státy americké nevstoupily do Společnosti národů a Senát odmítl mírové smlouvy ratifikovat. Washington upřednostnil návrat k politice izolacionismu. Společnost národů tím od začátku trpěla a nakonec nenaplnila očekávání tvůrců. Největší slabost ženevské organizace, a to se později několikrát projevilo ve třicátých letech, spočívala v neúčinných mechanismech potrestání případného agresora. Právní rámec Společnosti národů určoval Pakt Společnosti národů. Podle něho určení agresora muselo být jednohlasné a spadalo do kompetence Rady Společnosti národů, výkonného orgánu ženevské instituce. Předpoklad nalezení konsenzu mezi státy s různými zájmy se ukázal být iluzorní. Ještě komplikovanější ovšem byla otázka aplikace sankcí. Rada Společnosti národů vydávala doporučení o sankcích diplomatického, politického

anebo ekonomického charakteru vůči útočníkovi a podle Paktu měly vstoupit v platnost okamžitě. Kardinální problém tkvěl v absenci jakéhokoli účinného prostředku k dodržování zásad zakotvených v Paktu.

Rozhodnutí, zda členský stát podpoří sankce či nikoli záviselo zcela na něm. Ženevská organizace nedisponovala vlastními vojenskými jednotkami, a tak musela spoléhat jenom na morální váhu svých doporučení. Otázkou bylo, jestli to bude stačit v konfrontaci s reálpolitickými zájmy jednotlivých států. V praxi velmoci Společnosti národů příliš nedůvěřovaly a hleděly samy anebo za pomoci spojenců zajistit si vlastní zájmy.

Mírová jednání v průběhu roku 1919 výrazně předznamenala postoj jednotlivých mocností a sousedních států k Rakousku. Pro Francii nadále platila priorita udržení rakouské samostatnosti a striktní odmítání anšlusu, ať už z hospodářského nebo politického důvodu. Podpis mírových smluv obavy z německého revanšismu nerozptýlil. Dokumenty se za určitých okolností v okamžiku mohly stát pouhými cáry papíru, a francouzské ministerstvo zahraničí sídlící na pařížském Quai d'Orsay nehodlalo spoléhat na nejisté právní instrumenty. Paříž proto po skončení války přistoupila k budování tzv. sanitárního kordonu (*cordonne sanitaire*) – strategické aliance profrancouzsky naladěných států ve střední a jihovýchodní Evropě ve snaze nahradit ztrátu bývalého spojence – Ruska.²⁷⁵

Francie v boji o hegemonii na evropském kontinentu soupeřila s Německem. Odpovědní činitelé výmarské republiky projevovali pouze opatrné sympatie k připojení Rakouska z obav před komplikacemi v dalších otázkách mírové

²⁷⁵ K francouzskému spojeneckému systému ve střední Evropě srov. např. HOVI, Kalervo: *Cordon Sanitaire or Barriere de l'Est? The Emergence of the New Eastern European Alliance Policy 1917–1919*, Turku, 1974; Týž: *Alliance de revers. Stabilisation of France's Alliance Policies in East Central Europe 1919–1921*, Turku, 1984.

konference. Versailleská a saint-germainská smlouva posunuly spojení dvou etnicky německých států do rovin teorie. Protesty Berlína a Vídně vyzněly do ztracena. Obě zainteresované strany musely jednoduše akceptovat realitu, ale myšlenku anšlusu neztratily ze zřetele. V rámci německé politické scény panoval ohledně připojení Rakouska souhlas, až na ojedinělé výjimky v podobě některých extremistických stran. Nicméně anšlusu připisovalo daleko větší význam Rakousko než Německo. Na zdejší politické scéně po připojení k Německu horlivě volali sociální demokraté a velkoněmci, vlašný postoj naopak zastávali křesťanští socialisté a bezvýznamní komunisté či legitimisté.²⁷⁶

Postoj Británie k Rakousku formovala již vzpomínaná rezervovanost ostrovního státu k dění ve střední Evropě. Projevovalo-li britské ministerstvo zahraničí zájem o dění v podunajském regionu, zpravidla tak činilo s ohledem na Rakousko a Maďarsko, s nimiž mělo mnohdy daleko lepší vztahy než s ostatními nástupnickými státy. Většinou tak činilo pouze v případě ohrožení britských obchodních a finančních zájmů a principu rovnováhy moci na evropském kontinentě.²⁷⁷

²⁷⁶ Např. HILLGRUBER, Andreas: Das Anschlußproblem (1918–1945) – aus deutscher Sicht. In: Kann, Robert – Prinz, Friedrich (eds.): *Deutschland und Österreich. Ein bilaterales Geschichtsbuch*, Wien – München, 1980, s. 161–178; BOTZ, G.: *Anschlußproblem*, s. 179–180. Z české literatury na základě analýzy vydaných pramenů HORČIČKA, Václav: Anšlus? Rakousko-německé vztahy v éře Gustava Stresemanna 1923–1929. In: „*Dvacáté století*.“ Ročenka semináře nejnovějších dějin Ústavu světových dějin Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, 2004, 1, s. 37. Opačný názor SCHAUSBERGER, N.: *Griff*, s. 5, 19, 39, 44; Týž: Deutsche Anschlußaspirationen 1918/19. Bisher wenig beachtete ökonomisch-strategische Aspekte zum November 1918. In: Ackerl, Isabella – Neck, Rudolf (eds.): *Österreich November 1918. Die Entstehung der Republik. Protokoll des Symposiums in Wien 24. und 25. Oktober 1979*, Wissenschaftliche Kommission zur Erforschung der Geschichte der Republik Österreich, Veröffentlichungen, Bd. 9, Wien, 1986, s. 49–58.

²⁷⁷ BÁTONYI, Gábor: *Britain and Central Europe 1918–1933*, Oxford, 1999; Týž: Anglo-Austrian Relations between the Wars. In: Koch, Klaus – Rauscher, Walter –

Itálie patřila k vítězům první světové války a z mírových jednání vůbec nevyšla špatně. Úhlavní nepřítel a konkurent ve střední a jihovýchodní Evropě Rakousko-Uhersko zmizelo z mapy „starého kontinentu“. Řím navíc na úkor zaniklé monarchie získal jižní Tyroly se strategickou hranicí na Brennerském průsmyku a Istrii.²⁷⁸ Stálé místo v Radě Společnosti národů a podíl na německých reparacích dokládaly formální uznání Itálie za velmoc. Přesto mírové smlouvy neuspokojovaly mocenské a územní aspirace země na Apeninském poloostrově. Převládl zde mýtus „o zmrzačeném vítězství“, tedy představa vyhrané války a vinou proradných spojenců a neschopnosti italských politiků prohraného míru. Atmosféra národní zatrpklosti spolu s politickou, sociální nestabilitou a hospodářskou recesí vytvořily vhodnou půdu pro postupné etablování fašistického hnutí v čele s Benitem Mussolinim. Fašisté chtěli zajistit „plody válečného vítězství“ expanzí na evropském kontinentě (Jadran, Středomoří, Balkán) i do koloniálních oblastí (Malá Asie, Afrika). Mussolini neváhal a vlastní aspirace propojil s nabubřelou a ráznou rétorikou. Nástup fašistů v Itálii k moci v říjnu 1922 posílil naděje všech revizionistických zemí a italský diktátor ochotně přijal roli jejich vůdce. Podporoval síly usilující o změnu postversailleského statu quo – Maďarsko, autoritativní režim v Bulharsku, chorvatské separatisty v SHS či Heimwehr a snil při tom o vzniku bloku revizionistických států pod italskou nadvládou. Jeho součástí mělo být i Rakousko, vždyť

Suppan, Arnold – Vyslonzil, Elisabeth (eds.): *Von Saint-Germain zum Belvedere. Österreich und Europa 1919–1955, Sonderheft, Außenpolitische Dokumente der Republik Österreich 1918–1938*, ed. Arnold Suppan, Wien – München, 2007, s. 119.

²⁷⁸ K problematice Itálie na mírové konferenci srov. ALBRECHT-CARRIÉ, René: *Italy at the Paris Peace Conference*, New York, 1938. Nejlépe: BURGWIN, James: *The Legend of Mutilated Victory: Italy, the Great War and the Paris Peace Conference 1915–1919*, Westport – Connecticut – London, 1993.

podunajská pánev spolu s Balkánem představovala pro Řím oblast národní prestiže.²⁷⁹ K otázce anšlusu zaujala Itálie již v době mírových jednání odmítavé stanovisko. Pro zemi z Apeninského poloostrova bylo výhodnější mít strategickou hranici na Brennerském průsmyku s malým, a tudíž slabým Rakouskem než s Německem posilněným o alpskou zemi.²⁸⁰

Rakousko-italskému sblížení po dlouhou dobu bránila a trvalou negativní zátěž bilaterálních vztahů představovala otázka Jižních Tyrol.²⁸¹ Pocit křivdy z odtržení oblasti ve velké většině obývané německým etnikem v alpské republice přetrvával. Navíc rakouskou veřejnost a politiky dráždila denacionalizační politika zaměřená zvláště na jazykovou a kulturní oblast, jež byla mnohdy bezohledně prováděna z popudu italských vládních míst. Motivace takového chování vycházela ze snahy vymýtit „německý živel“ a strategicky i ekonomicky důležitý region co nejdříve italianizovat. Řím považoval opatření v Jižních Tyrolech za čistě vnitřní problém italského státu a na každou, byť sebemenší kritiku reagoval s přehnanou citlivostí.

Ze sousedních států, které sice nepatřily mezi velmoci, ale chtěly do rakouského vývoje zasahovat, bych vzpomenul Maďarsko a Československo. Maďarsko obviněné stejně jako země pod Alpami z podílu na rozdmýchání válečného konfliktu muselo pod nátlakem podepsat Trianonskou smlouvu. Mírový dokument vyvolal napříč maďarskou společností obrovský šok, pocit národní křivdy i hořkost z diktátu vítězů.

²⁷⁹ BURGWIN, James: *Italian Foreign Policy in the Interwar Period 1918–1940*, Westport – Connecticut – London, 1997, s. 14.

²⁸⁰ K rakousko-italským vztahům srov. přehledně JEDLICKA, Ludwig: *Österreich und Italien 1922–1938*. In: Wandruszka, Adam – Jedlicka, Ludwig (eds.): *Innsbruck-Venedig. Österreichisch-italienische Historikertreffen*, Wien, 1975, s. 197–219.

²⁸¹ K problematice Jižních Tyrol např. STEUER, Leopold: *Südtirol zwischen Rom und Berlin 1919–1939*, Wien – München – Zürich, 1980.

Ve srovnání s předválečným stavem ztratila bývalá Svatoštěpánská koruna více než dvě třetiny území a deset milionů obyvatel.²⁸² Trianon představoval důvod, proč Maďarsko rozšířilo řady států volajících po revizi mírových smluv.

²⁸² Rozloha Maďarska (bez Chorvatska a Slavonska) se z 282 tisíc km² zmenšila na 93 tisíc km² a počet obyvatel klesl z 18,2 milionu na 7,9 milionu. Více než tři miliony Maďarů zůstalo na územích, která se po podpisu Trianonské mírové smlouvy stala součástí teritorií sousedních států. K okolnostem Trianonu srov. např. HOENSCH, Jörg K.: *Geschichte Ungarns 1867–1983*, Stuttgart – Berlin – Köln – Mainz, 1984, s. 103; ORMOS, Mária: *From Padua to the Trianon 1918–1920*, Budapest, 1990, s. 366–382; HRONSKÝ, Marián: *Boj o Slovensko a Trianon 1918–1920*, Bratislava, 1998, s. 231–277; IRMANOVÁ, Eva: *Maďarsko a versailleský mírový systém*, Ústí nad Labem, 2002, s. 194; ÁDÁM, Magda: *Delusions about Trianon* In: Ádám, Magda (ed.): *The Versailles System and Central Europe*, Aldershot, 2004, s. 29–42; ROMSICS, Ignác: *Trianonská mierová zmluva*, Bratislava, 2006; ZEIDLER, Miklós: *Ideas on Territorial revision in Hungary 1920–1945*, Boulder, 2007; HANDŽARIK, Julius: *Trianonské trauma. Sprisahanie proti republike?*, Bratislava, 2009. Pro českou historiografii jsou přínosem studie Andreje Tótha založené na nevydaných pramenech uložených v Maďarském státním archivu, v českém prostředí dosud málo využitých. TÓTH, Andrej: *Oficiální pozvání Maďarska na pařížskou mírovou konferenci a stanovisko maďarské vlády (prosinec 1919)*. In: *SIPř*, 2005, 91, č. 2, s. 153–190; Týž: *Odjezd maďarské mírové delegace na pařížskou mírovou konferenci 5. ledna 1920 a odraz této události ve vybraných směrodatných maďarských politických listech*. In: *SIPř*, 2005, 91, č. 4, s. 443–462; Týž: *Otázka mírová na maďarské ministerské radě po odjezdu Apponyiho mírové delegace na pařížskou mírovou konferenci do předání definitivního znění mírové smlouvy Maďarsku (leden–květen 1920)*. In: *SIPř*, 2006, 92, č. 3, s. 353–387; Týž: *Stanovisko Budapešti v otázce podpisu mírové smlouvy se spojeneckými a přidruženými mocnostmi (květen–červen 1920)*. In: *SIPř*, 2007, 93, č. 2, s. 177–215; Týž: *Otázka personálního zajištění podpisu Trianonské mírové smlouvy se spojeneckými a přidruženými mocnostmi na schůzích maďarské ministerské rady (květen 1920)*. In: *SIPř*, 2008, 94, č. 3, s. 329–356; Týž: *Devadesát let trianonské mírové smlouvy. Hlavní momenty z jednání maďarské ministerské rady a maďarské mírové delegace v otázce mírové smlouvy s dohodovými mocnostmi (prosinec 1919 – červen 1920)*. In: *Dvacáté století/ The Twentieth Century*, 2010, 2, č. 2, s. 57–78. DEJMEK, Jindřich – LOUŽEK, Marek (eds.): *Trianonská smlouva. Devadesát let poté. Sborník textů*, Praha, 2010; IRMANOVÁ, Eva: *Maďarsko a trianonská mírová smlouva (Devadesát let od jejího podepsání)*. In: *SIPř*, 2010, 96, č. 1–2, s. 41–64.